

**EL-KÂDÎ İSMAİL B. ALİ EL-EKVA' (1338/1920-..)
ve HİCERU'L-ILM ve MEÂKİLİHİ Fİ'L-YEMEN,
I-V, (Dâru'l-Fikr), Dımaşk, 1996.**

Adil YAVUZ*

*R*ivayet ilimleri, özellikle hadis ilimleri açısından Yemen önemli bir ilim merkezidir. Hz. Peygamber (s) hayattayken Yemen, İslam devletine bağlanmış, bazı sahabiler görevli olarak oraya gönderilirken, Yemenliler de Medine'ye gelerek Hz. Peygamber (s) ile görüşmek suretiyle ilim almışlardır. Yemen'de hadisin yayılışını konu edinen tez çalışmasında Abuzer Bozkurt sadece Hadramevt ve kabilelerine nispet edilen yetmişten fazla sahabinin ismini tespit etmiştir (Abuzer Bozkurt, *Yemen'de Hadisin Yayılışı ve Ma'mer b. Raşid*, basılmamış doktora tezi, Ankara, 1998, s. 52). Bu imkanlar Yemen'i oldukça erken dönemlerde hadis ilminin önemli merkezlerinden birisi haline getirmiş, Ebu Hureyre (58/678), Hemmam b. Münebbih (101/719), Mamer b. Raşid (152/769) ve Abdurrezzak b. Hemmam (211/826) gibi seçkin hadisçiler bu bölgede yetişmiştir. Hadisle ilgilenen birçok âlim de bu diyara giderek ilim öğrenmişlerdir. Bu durum Yemen'in ve Yemenli âlimlerin hadis ilimleri açısından konumunu güçlendirmiştir.

Bu yazıda muâsır Yemenli bir âlimi ve onun Yemendeki ilmî yapının oluşum ve gelişimini sağlayan eğitim kuruluşlarını, yetiştirdiği âlimlerle birlikte tanıttığı bir eserden bahsetmek istiyoruz.

İsmail b. Ali el-Ekva', İslam âleminin çoğunluğunun işgal altında olduğu bir dönemde 1338/1920 yılında Yemen'in Zimar şehrinde doğmuştur. Bu dönemde Yemen'in yönetimini Osmanlılardan devralan Zeydî imamlardan İmam Yahya b. Muhammed Hamîdüddîn Yemen'i yönetmektedir. Ekva', içlerinde babasının da olduğu bazı âlimlerden ders alarak öğrenim görür.

Genç yaşta *el-Ahrar* (hürriyetçiler) hareketine katılan Ekva', anayasal bir idare kurmayı hedefleyen siyasî faaliyetleri sebebiyle 1944 ve 1948 yıllarında iki defa hapsedilir. İkinci hapsinde üç yıl cezaevinde kaldıktan sonra serbest bırakılır. Aden'e gider, kendini eğitim faaliyetlerine verir. Mısır'da, kısa bir süre de Suriye'de Ahrar hareketiyle bağlantılı olarak Yemenli gençlerin eğitimiyle ilgilenir. 1961 yılında Yemen'e

* Dr., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, adlyavuz@ hotmail.com

döner. Bu dönemde Yemen'i yöneten Ahmed Hamîdüddîn, onu bir diplomat ile beraber Moskova'da Yemen elçiliğini açmakla görevlendirir. 1962 yılında Yemen'de ihtilal olup Cumhuriyet idaresine geçildikten sonra, yeni yönetim onu elçilik görevine yükseltir. Sonra Dışişleri Bakanlığı müsteşarlığı görevine getirilir. 1967 yılında Yemen'e döner. Enformasyon bakanlığı görevine getirilir. Daha sonra siyaseti bırakır.

Bu arada kütüphane ve eski eserlerle ilgili bir kurum kurulmasını yönetime teklif eder. 1969 yılında bu teklif üzerine kurulan Kütüphaneler ve Eski Eserler Kurulu'nun başkanlığına getirilir. Bu görevini emekli olduğu 1990 yılına kadar devam ettirir. Bu dönemde San'a'daki yazma eserler kütüphaneleri olan el-Câmîu'l-Kebîr ve el-Mektebetü'l-Garbiyye kütüphanelerinin katalogları hazırlanıp bastırılır. Ekva' da, ara verdiği ilmi çalışmalarını sürdürme imkanı bulur. Çalışmalarından bazıları şunlardır :

1. *El-Medârisü'l-İslâmiyye fi'l-Yemen*. 1979 yılında San'a Üniversitesi yayınlamıştır
2. *El-İmâm Muhammed b. İbrahim el-Vezîr ve Kitâbuhû el-Avâsım ve'l-Kavâsım fi'z-Zebbi an Sünneti Ebi'l-Kâsım*. (adı geçen eserin tahkikine bir tanıtım yazısı olarak kaleme alınmıştır.) Ürdün, 1988.
3. *Nüşvan b. Saîd el-Hımyerî ve's-Sırâu'l-Fikrî ve'l-Mezhebî fi Asrih*. Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî'nin yayınladığı bu eser, İngilizce ve Almanca'ya da çevrilmiştir.
4. *San'a ve Meâlimuha't-Târîhiyye*, IX. Arap Eski Eserler Kongresi'ne bildiri olarak sunulmuştur.
5. *San'a inde'l-Müerrihîn*, "Mecelletü'l-Iklîl, sy. II, III, San'a, 1983.
6. *El-Medhal ilâ Hicari'l-İlm ve Meâkilihi fi'l-Yemen*, Dâru'l-Fikr, Dımaşk, 1995.
7. *Hiceru'l-İlm ve Meâkilihi fi'l-Yemen*, I-V, Dâru'l-Fikr, Dımaşk, 1996.
8. *Esrâru Mukâvemeti'l-Yemen li'l-Hukmi'l-Usmânî*, 26-30 Ocak 1990 tarihinde Tunus'ta yapılan IV. Uluslararası Osmanlı Araştırmaları Kongresi'ne tebliğ olarak sunulmuştur.
9. *Kelimât Türkiyye Müsta'mele fi'l-Yemen*, İklîl, sy. III, s. 49-58, San'a.

Amman, Şam, Bağdat, Berlin ve Hindistan'daki çeşitli ilmi kuruluşların üyesi olan Ekva', nadir Yemen yazmalarından istifade etmek amacıyla birkaç defa da Türkiye'ye gelmiştir (Ekva', *Hiceru'l-İlm ve Meâkilihi fi'l-Yemen*, IV, 2387-2396'dan özetle). Ekva'nın sözünü ettiğimiz eserini tanıtmaya geçmeden önce, yukarıda sayılan son iki çalışmasına da - Osmanlı ve dilimizle ilgili olmaları sebebiyle - kısaca değinmemiz gerektiğini düşünüyorum.

Ekva', *Esrâru Mukâvemeti'l-Yemen li'l-Hukmi'l-Usmânî* (Yemen'in Osmanlı Yönetimine Direnmesinin Sırları) adlı tebliğinde, özetle Memlûklülerin Osmanlılara yenilmesi sonucunda Mısır yönetiminde olan Yemen'in de Osmanlı idaresine geçtiğini, Osmanlıların, birçok askerî ve ekonomik kayıplara uğradığı bu bölgeye, 1839 yılında İngiliz ve Fransızların gelerek Aden, Moha gibi yerleri ele geçirmesi üzerine tekrar asker gönderdiğini anlatır. Onun ifadesiyle Osmanlı, ciddi ekonomik sıkıntı içinde bulunduğu bir zamanda, bir çok insanî ve malî kayba uğrayacağını bildiği halde sadece İslâmî gayreti ve dinî heyecanı sebebiyle Yemen'e asker göndermiştir (Ekva', *Esrâru Mukâvemeti'l-Yemen li'l-Hukmi'l-Usmânî*, s. 4).

Ekva', Osmanlılara sömürgeci denilmesinin, Hristiyan tarihçiler, yazarlar ve onların düşüncelerini benimseyenlerin iddiası olduğunu belirtir. Filistin konusuna da

değinererek şöyle demektedir: "I. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin ortadan kalkmasıyla sıkıntıları gün yüzüne çıkan Filistin problemi ne hale gelmiştir? Önceleri manda yönetiminde, sonra millî bağımsızlığın kazanıldığı dönemde olanlar sizin bilmediğiniz şeyler değildir." (agm., s. 6).

Sömürgecilerin özelliklerini belirleyerek, "bunların Osmanlı idaresinde olup olmadığına bakalım" der. Sömürgeciliğin özelliklerine işaretlerle şunları kaydeder: Bir ülkenin servetlerine sahip olmak, insanlarını sürüler halinde kendi ülkesine götürerek imar, bina yapımı, sanayi ve ziraatını geliştirme, madenlerini -özellikle o dönemde gemi ve trenlerin işletilmesinde kullanılan kömürün- çıkarılıp kullananların batılı ülkeler olduğunu söylemektedir. Onlar, ayrıca sömürülerini ve kontrollerini sürekli kılmak için, halkın arasında kalıcı bir ihtilaf kaynağı olmak üzere, kavim, din, mezhep ihtilaflarını yerleştirmişlerdir. Bunu Osmanlılar, yönettikleri ne Arap ülkelerinde ne de Avrupa ülkelerinde yapmışlardır. Bazı Osmanlı valilerinin sert davranış ve haksızlıklarının, onları sömürgeci saymak için yeterli olmayacağını, çünkü yönetimdeki sert, katı ve haksız tutumun her milletin kendi yönetimlerinde de olduğunu belirtir.

Ekva', son dönemini de gördüğü bir idareci olarak, İmam Yahya (1286-1367/1869-1948) yönetimi ile Osmanlı yönetimini şöylece mukayese eder: O, Yemen'i sertlik ve şiddet yönünden sınırsız bir zulümle yönetmiş, bir medrese, eser yaptırmamış, eğitime, sağlık hizmetlerine, halkın mutluluğuna, dinî konulara önem vermemiş, dinin beş esasından sadece zekat toplama ile ilgilenmiş, tüm himmetini en fakir çiftçilerden bile kat kat vergi almaya hasretmiştir. Görevlendirdiği askerleri, halkın evlerinde konaklamışlar onların sırtından yiyip içmişlerdir.

Ekva'nın tespitine göre Osmanlı yönetimi, askerleri için köy veya şehirlerin dışında askerî karargah, kamp kurmuşlar, halkın sırtına yük olmamışlardır. Daha sonra Osmanlı paşalarından birkaç tanesinin şehir dışına kurdukları kışlalarını sayar. Onun tespitine göre yaptırılan eserlerden bazıları şunlardır; ordu binası, kışla, bir mescid, Yemen'de benzeri olmayan bir minare, hamam, hükümet konağı -bu gün harp okulu olarak bilinmektedir-, valilik konağı, sanat okulu -bunu İmam Yahya önce cezaevine sonra misafirhaneye çevirmiştir-, San'a'nın ortasına büyük bir hastane, harp okulu, birçok lise yaptırılmış, bir matbaa kurularak Cerîdetü San'a gazetesi Türkçe ve Arapça olarak yayınlanmıştır. Yemen şehirleri ile başkent San'a, telgraf hatları ile birbirine bağlanmıştır. Yemenli gençler malî, idarî ve askerî konularda eğitilmiş ve Hamidiye alaylarında görevlendirilmiştir. Bunların benzeri Taiz ve Hudeyde'de de yapılmış, hatta hükümet konağı, askerî karargahı, ilk ve ortaokulu ve hastanesi olmayan şehir kalmamıştır. Ekva', bunları saydıktan sonra, "okuyucu böylece her şey aydınlığa kavuşup göz önüne geldikten sonra, İmam Yahya'nın temsil ettiği millî idare ile, millî olmayan Osmanlı idaresini kıyaslayabilir" demektedir (agm., s. 8-9).

Ekva, Yemen'de Osmanlı'ya karşı ayaklanmaların olmasını tek bir sebebe bağlamaktadır. O da, Yemen'de yaygın olan Zeydî-Hâdevî anlayışına göre, yönetim hakkı (imamlık ya da hilafet) sadece Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin soyundan gelenlere aittir. Onlar bunu dinin esaslarından biri haline getirmişlerdir. Onlara göre, bunun dışında yönetime gelenler, idareyi gasbetmişlerdir. Onlara karşı isyan, savaş ve onların öldürülmeleri vaciptir. Ancak Yemen'deki herkes bu kanaati paylaşmamıştır. Osmanlı, Yemen'den çekilmek isteyince, Sünnî kesimin yaşadığı Taiz bölgesinin halkı, Yemen valisi Sait Paşa'ya bir telgraf çekerek, İstanbul'daki Osmanlı idaresine bağlı olduklarını ve Osmanlı'nın Yemen'i terk etmemesini isterler (agm., s. 9, 10, 13; Benzer tespitler için bkz. İhsan Süreyya Sırma, *Osmanlı Devletinin Yıkılışında Yemen İsyanları*, Konya, ts., s.

134.) Arap âleminde hakim olan kanaatin aksine, kendisi de bir Yemenli olan Ekva'nın bu tespitleri son derece önemli ve anlamlıdır.

Ekva'nın ilgimizi çeken bir diğer çalışması, "Kelimât Türkiyye Müsta'mele fi'l-Yemen, el-Iklîl, (San'a, 1985) c. III, sy. I, s. 49-58" adlı makalesidir. Bu makalede, Türkçe'den Yemen halkının diline intikal eden (aferin, abla, ıspanak, iskele, eski....gibi) 168 tane kelimeyi ele alarak açıklamıştır. Bu bizim için, sanıldığına aksine, sadece Arapça'dan Türkçe'ye doğru değil, Türkçe'den Arapça'ya doğru da etkileşimin olduğunu göstermesi açısından anlamlıdır.

Osmanlı ile ilgili Arap âlemindeki müelliflerin çoğundan farklı görüşler dile getiren, Türkiye'ye de birkaç defa gelip gitmiş olan Ekva'nın esas tanıtmak istediğimiz çalışması, *Hiceru'l-İlm ve Meâkûlihi fi'l-Yemen* adlı eseridir. Beş cilt halinde yayınlanan bu eseri için bir giriş ve tanıtıcı eser olma özelliği taşıyan müellifin *el-Medhal ilâ Hiceri'l-İlm* adlı kitabı da onun tanıtılması ile ilgili bilgiler içermektedir. Müellif, *Hiceru'l-İlm* ve *Meâ'kûlu'l-İlm* adlı ilmî kuruluşlara ilgisinin 20 yıl kadar öncesine dayandığını, konu ile ilgili eserleri incelediğini belirtmektedir. O ayrıca Oxford Üniversitesi, Paris Millî Kütüphanesi, Berlin, Göttingen, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye ve İstanbul kütüphanelerindeki eserlerden de faydalandığını belirtmektedir (*Hiceru'l-İlm*, I, s. 9,10,11).

Bu kuruluşların oluşum seyri -Ekva'nın anlattığına göre- şu şekilde gelişmiştir: Yemenli âlimlerden bazıları oturdukları yerleşim birimlerinden ayrılarak bir kasaba veya köyün yakınına yerleşmek istediklerini, o yerleşim birimindeki insanlara bildirirler ve onların muvafakatı ile oraya bir ev yaptırırlardı. Ev ve ona yakın bir mescid yapmak için o beldenin halkı ona yardımcı olurlardı. Zamanla bu çevreye başka âlimlerin ve ilim öğrenmek isteyen öğrencilerin de yerleşmesi ile burada küçük bir ilmî kuruluş oluşurdu (Ekva', *el-Medhal ilâ Hiceri'l-İlm*, s. 17). Bu ilmî yapı genellikle Zeydî bir özellik taşıyorsa buraya *Hiceru'l-İlm* adı verilir ve yakınında kurulduğu yerleşim birimine nispetle anılırdı (Hicratü Şevkân, Hicratü Beyti'l-Hebel... gibi) (Ekva', *Hiceru'l-İlm*, I, 5-6). Bu eğitim birimi genellikle Sünnî bir belde kenarına kurulmuş ve bu tür bir eğitim veriyorsa buraya da *Ma'kûlu'l-İlm* adı verilerek, civarında kurulduğu beldeye nispet edilirdi. Yemen, uzun süre Zeydî idare altında kalmıştır. Ancak, orayı yöneten Eyyübîler (569-626/1173-1229), Rasûlîler (626-858/1229-1454) ve Tâhirîler (858-933/1454-1526) Şafîî mezhebine, Osmanlılar (945-1045/1536-1635 ve 1265-1336/1872-1918) ise Hanefî mezhebine göre amel ediyorlardı (Ekva', *el-Medhal*, s. 67,68). İşte *Hiceru'l-İlm*, bu eğitim birimlerini ve yetiştirdiği âlimleri tanıtmak üzere kaleme alınmış bir çalışmadır.

Eserde, bu tür eğitim birimlerinin olduğu yerler alfabetik olarak sıralanmakta, tespit edilebilmişse kuruluş tarihi, orayı kuran âlim, orada yaşayan önemli kişiler, oraya nispet edilenler, oraya göç edenler, orada doğup vefat eden âlim fakihleri ve ileri gelen şahsiyetleri tarihi sıra gözetilerek anlatılmaktadır. Eserin beşinci cildi, fihristlerden oluşmaktadır. Burada on bir tane fihrist bulunmaktadır. Bu fihristler şunlara göre tertip edilmiştir; ayetler, hadisler, hicra veya meâkûlu'l-İlm, a'lâm (tanınmış kişiler), kitaplar, medreseler, konular, şiirler, mezhepler, ülkeler ve beldeler. Üç sayfalık devletler fihristinin (*Hiceru'l-İlm*, V, 615-617) bir sayfasının (V, 616) Osmanlılara ayrılmış olması, Yemen tarihinde Osmanlı ağırlığını göstermesi açısından dikkat çekmektedir.

Müellif, hicraların ilk kuruluş tarihi ile ilgili kesin bir bilgiye ulaşamadığını, ancak hicri III. yüzyılda onun varlığının bilindiğini kaydetmektedir. Ebu Ya'kub İshak b. İbrahim ed-Deberî (h.285)'nin Hicratü Deber'de yaşadığına da işaret ederek bu kanaatini teyit etmektedir (*el-Medhal ilâ Hiceri'l-İlm*, s. 60). Hatta hicraların en eskisinin, büyük

hadisçi Abdurrezzak San'a'nî (h.211)'nin yerleştiği Hamrâu'l-Uleb veya daha eskilerinin de olabileceğini belirtmektedir. Ondan sonra, hicraların kurulması birbirini izlemiş, özellikle halkının çoğunun Zeydî olduğu bölgelerde hızla yayılmıştır. Yemen'de ilmin kesintisiz gelişmesi, yönetimi ele geçirmek için yapılan rekabet ve güç yoluyla idareyi elde etme mücadelelerinden uzakta varlığını devam ettiren *Hiceru'l-ilm* ve *Mea'kulu'l-ilm* denilen bu müesseselere dayanmaktadır (*Hiceru'l-ilm*, I, s. 8, 9).

Müellif, konu ile ilgili genel bilgilerden (*Hiceru'l-ilm*, I, s. 21) sonra *hiceru'l-ilm*'lere Ebnâ köyü ile başlamaktadır. Eserde son olarak Yunus köyündeki hicra ele alınmaktadır (*Hiceru'l-ilm*, IV, 2381).

Ekva', Hicra veya Ma'kıl'da yerleşen âlimlere, fakihlere ve beraberinde olanlara güvenlik garantisi olmak üzere, o beldenin ileri gelenlerinin tehcîr adlı bir belge verdiğini belirtmektedir. Kabilenin toplandığı haftalık pazar yerlerinde falan kabile falan bölgeyi, orada oturan kimseler için hicra tayin ettiğini ilan ederdi. Hicra bölgesinde kaval, trampet, davul gibi müzik aletleri çalınmaz, orada olanların evlerine asker giremez, onların ihtiyaçlarını kabile mensupları severek karşılardı (*Hiceru'l-ilm*, I, s. 6).

H.1070 tarihli bir tehcîr belgesinden, hicra bölgesi için belli hudutların tayin edildiğini öğrenmekteyiz (*el-Medhal*, s. 39, 40).

Hicranın resmî tescili konumundaki tehcîr belgesi, akde taraf olan kabile veya yerleşim birimindekilerin, hicra bölgesine yerleşenlerin ve ailelerinin mal, can ve ulaşım güvenliğini sağlamalarını öngörmekteydi. Hicrada kalanların kendilerine ve aile efradına karşı bir suç işleyenlere verilecek ceza dört katıyla uygulanırdı. Orada yaşayanlar askerlik görevinden ve çok zorda kalınmadıkça diğer sorumluluklardan muaf tutulurlardı (*el-Medhal ilâ Hicari'ilm*, s. 6, 23).

Kendi yanlarında âlimlerin olmasını arzu eden kabile mensupları, onların, ailelerinin ve ilim tahsiline gelenlerin ihtiyaçlarını karşılardı (*age.*, s.7). Oranın ve civarındaki köylerin zekatları, tamamen ders ve fetva vermeye, eser telifiyle ilgilenebilmeleri için onlara verilirdi. Bazen belli köylerin zekatı veya toplanan zekatın belli bir miktarını onlara tahsis ederlerdi (*age.*, s. 8, 58). Bazen de onların ihtiyaçları için belli gelir kaynakları vakıf olarak tespit edilirdi (*age.*, s.13-14). Bu uygulama Osmanlı Devleti'ndeki uygulamaya oldukça benzemektedir. Tarihteki diğer İslam devletlerinde olduğu gibi, ilim müesseselerini kurma işini bazen yönetici olan imam da yapmaktadır (*el-Medhal*, s. 54).

H. 8. asırda dünya nimetlerinden uzaklaşarak zühd hayatı yaşamak isteyenlerin de kendileri için özel hicra kurduğu görülür. Bunu ilk tesis edenin de İbrahim b. Ahmed (h.793) olduğu kaydedilmektedir (*el-Medhal*, s. 81).

Zaman zaman hicralar, siyasî faaliyetlere de katılmışlardır. Bunlardan birisi de meşhur âlim Muhammed b. Ali Şevkânî (h.1250)'nin ata yurdu olan Hicratü Şevkân'dır. Buradaki âlimler, Osmanlılara karşı siyasî idareyi ele geçirmek isteyen Yemen imamlarının lehine kabileleri dolaşarak propaganda yapmışlar, bu yüzden Osmanlı askerleri bu beldeyi basmışlardır (*el-Medhal*, s. 90-91). Bu tür faaliyetlere sadece Osmanlı idaresi değil, Yemen'deki Zeydî idare de tepki göstermiştir. Öyle ki, kendine karşı hareket ettiğini tespit ettiği kimselerin tehcîr belgesinin iptalini istemiştir. H. 1315 yılı Ramazan ayının 17'sinde, Zeydî İmam Muhammed b. Yahya Hamîdüddîn tarafından Benî Suraym kabilesinin ileri gelenlerine gönderilen bir yazıda, onların hicrasında bulunan Seyyid Salih el-Gırbânî ve onun çizgisinde olanların tehcîr belgelerinin Sûku Hamir'de alenî olarak yırtılıp iptal edilmesi istenmektedir (*el-Medhal*, s. 76-

77). Bu da gösteriyor ki, bütün idareler kendilerine karşı bir tavır içinde olduğunu tespit ettiği eğitim kurumunu yaşatmak istememektedirler.

Bu hicraların (Hicratü Evtân, Hicratü zî Gabeb, Hicratü Şeyzer gibi) bir kısmı yıkılmış sadece harabeleri kalmıştır. Hicratü İsbîl, Hicratü Hasan Selmân, Hicratü Arâm gibi bir kısım hicraların ismi devam etmekle beraber buralarda ne tehçir uygulaması ne de halkın ilimle bir ilgisi kalmıştır. Bin yıllık bir geçmişi olan Medar köyündeki meşhur hicra yok olmuş, orada bir ilim merkezi olduğunu gösteren bir eser kalmadığı gibi ismi bile değiştirilmiştir. Bazı kabileler ise sözlerinde durmayarak verdikleri tehçir garantisini bozmuşlar, hatta oradaki âlimin evini basarak eşyalarını gasbetmişler ve kendisini de öldürmüşlerdir (*el-Medhal*, s. 90, 91, 92-99).

Meâkulu'l-ilm denilen ilmî müesseseler ise, Hanefî ve Şafiî mezhebine mensup olanların yaşadığı bölgelerde yayılmıştır. Bazı âlimler mezhep ihtilafından kaynaklanan baskılar üzerine Zebîd gibi Sünnî kesimin yaşadığı şehirleri terk ederek köylere çekilmişler ve oralar da *Ma'kulu'l-ilm* denilen eğitim kurumlarını oluşturmuşlardır (*el-Medhal*, s. 104, 112). Bunların olduğu bazı köyler (Sehfene, Melhame gibi) varlığını devam ettirmektedir. Bazıları ise (Araşan, Mizcace Şerce gibi) bugün harabe haline gelmişlerdir (*el-Medhal*, s. 130-136). Yemen'in güneyindeki sahil bölgesinde daha çok Sünnîler, başkent San'a'nın da içinde olduğu kuzey bölgesinde ise daha çok Zeydîler yaşamışlardır. Tabii olarak da her kesimin bulunduğu yerde kendilerine ait eğitim kurumları oluşmuştur.

Ekva', eserinde 505 tane hicra ve ma'kıl'ın bunlara ilaveten 90 tane de medresenin yerini kaydederek bilgi vermiştir (*Hiceru'l-ilm*, V, s. 7). Bu sayı ciddi bir ilmî geleceğini devamını göstermesi açısından son derece önemli ve dikkat çekicidir. Müellif, bu çalışmasının yirmi yıl kadar devam ettiğini belirtmektedir (*el-Medhal*, s. 9). Ortadan kalkıp harabe haline gelen ilmî kuruluşları bile tespit ederek ciddi bir eser meydana getiren Ekva, hem kendi ülkesinin kültürel tarihi hem de rivayet ilimlerinde gerçekten ağırlıklı bir yeri olan Yemenli âlimler hakkında, yetiştikleri bölgeleriyle birlikte bilgi vermesi yönüyle önemli bir hizmeti yerine getirmiştir. Bu tür kapsamlı bir çalışmanın ülkemizin tarihteki ilmî müesseseleri ve yetiştirdiği âlimler hakkında da yapılmasını temenni ediyoruz.

Yemen'deki bu kuruluşlar, kendi dönemlerinde âlimler için huzurlu, büyük ölçüde siyasî baskılardan uzak ve halk desteğini arkasında hisseden ilim ocakları olarak hizmet vermişlerdir. Günümüz özel eğitim kuruluşlarının ilk numuneleri olabilecek bu kurumlar, hudutlarının belli olması, özel hukukî statüye sahip olmaları yönüyle günümüzdeki modern üniversite yapılanması olarak uygulamaya geçirilen kampüslerin ilk ve orijinal örnekleri olarak değerlendirilebilecek bir özellik göstermektedirler. Günümüz şartlarında gelişmiş ülkelerde de görülen vakıf ve benzeri kuruluşlarca oluşturulan eğitim ve araştırma müesseseleri şayet yaygınlaştırılabilirse, Yemen'de ve Osmanlı'da da görülüp tecrübe edildiği gibi devletin üzerindeki eğitimin ağır maliyetini hafifletebilecektir. ♦